

NARODNA ČITAONICA IMOTSKA

U spomen na 130 godina od njezinog osnutka 2. rujna 1868. godine

Piše:
Milan Glibota

Čitaonice su u početku svog pojavljivanja bile društva, klubovi zadržala kojih je uglavnom bila prenamjena knjiga i čitanje. Takva se društva najprije osnivaju u XVII. stoljeću u Engleskoj, zatim u Francuskoj te drugim razvijenijim europskim državama. Čitaonice su bile sastajališta istomišljenika ili pripadnika određenog društvenog sloja, koji su u njima mogli čitati, raspravljati o novostima, posuđivati knjige, zabavljati se.

U Hrvatskoj su prve čitaonice osnovane sredinom XVIII. st. pod talijanskim ili njemačkim nazivima (Gabinetto di lettura, Casino, Casino Vercin itd.) U Zadru je čitaonica osnovana 1750. g. pod nazivom Casino nobile, potom u Šibeniku (1755.), Rijeci (1806.), u Splitu (1817.). U ovim čitaonica-

Ivan Rendić: Reljef sa likom Mihovila Pavlinovića, bronca (Split, Galerija umjetnina).

ma pod stranim imenom okuplja se i domaća inteligencija. Od 1838. g. počinju se u Hrvatskoj osnivati narodne čitaonice, koje su bile sredste okupljanja rodoljuba u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, središta iz kojih su se u narod širile preporodne ideje. One su bile mjesta za odredne političke i kulturne djelatnosti u pravcu hrvatskog nacionalnog budućega.

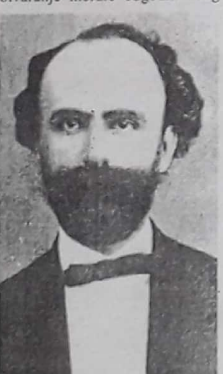
Osnivanje narodnih čitaonica u Dalmaciji dolazi nakon slamanja apsolutizma, kada je ratni poraz u Italiji kod Solferina 24. lipnja 1859. g., gdje je poginulo 28.000 ljudi, ucvrćio cara Franju Josipa, da se krunit apsolutizam ne može više vladati. Zato je proglasom od 15. srpnja 1859. g. javio da želi promijeniti upravno zakonodavstvo. Habsburška monarhija je od 14. travnja 1851. g. imala umjesto parlamenta tzv. Carevinsko vijeće, koje je bilo sastavljeno od carskih odabranika, a 5. ožujka 1860. g. car je imenovao 38 novih članova. Jedan od novoimenovanih članova Carevinskoga vijeća Ambroz vitez Vranjani je na sjednici 25. rujna 1860. g. ukazao na potrebu da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj prema kraljevom otpisu od 7. travnja 1850. g. Tome se je suprotstavio zastupnik iz Dalmacije Franjo Borelli, autonomna. Listopadskom diplomom od 20. listopada 1860. g. vratio je car Franjo Josip narodima Habsburške Monarhije ustav, a 26. studenoga 1860. g. hrvatski ban Josip Sokčević održao je u Zagrebu banko konferenciju, koja je zaključila da se u Beču odmah pošalje deputacija caru podastrijeti predstavku, koju je sastavio Ivan Mažuranić,

čiji dio glasi: "Neka se Hrvatskoj i Slavoniji pripoji cijela Dalmacija..."

Takve su bile političke prilike u kojima se u Dalmaciji počinju osnivati narodne čitaonice. Splitski je knjižar i narodnjak Vido Morpurgo početkom prosinca 1860. g. preko Poglavarstva u Splitu, Namjesništvu u Zadru uputio molbu da mu se dopusti osnivanje "posudbene biblioteke", što je Namjesništvo odobrilo svojim rješenjem od 4. II. 1861. g. Odmah potom splitski autonomni načelnik Anton Bajoronti je 10. veljače 1861. g. podnio Namjesništvu molbu da se dopusti osnivanje "Gabinetto di lettura" sa ciljem da u ovoj autonomnoj čitaonici okupi šire slojce imućnijih i javnošću istupale kao filantropska i apolitična društva, one su rasadila nacionalne misli u Dalmaciji. Pod plaštem kulturne i zabavne djelatnosti u čitaonicama se je razvijala intenzivna politička aktivnost među slojevima imućnijih, mobilizirajući ih na bazi narodnjačkog programa. One su imale ulogu političkih klubova Narodne stranke i slijedile ju do konačne pobjede narodne misli u Dalmaciji, pa se s pravom može zaključiti da su narodne čitaonice uz Narodni list predstavljale idološku i borbeno prethodnicu narodnog preporoda u Dalmaciji. Djelatnost narodnih čitaonica ugrožavala je političke planove i ciljeve u cjelini autonomnaško – talijanaškoj skupini političara, pa su protiv njih razvijali žestoku kampanju i preko njihov udarajući na čitav narodni pokret tražeći od vlasti da prema čitaonicama primjeni one odredbe, koje ovlašćuju političku vlast da uništi svako društvo koje prijeli red.

Nakon osnutka čitaonice u Splitu osnovane su čitaonice u Dobroti i Budvi (1862. g.), Zadru, Dubrovniku (1863. g.), Šibeniku (1866.), Obrovu (1866.), Trogiru (1867.), Jelsi (1868.), Kninu, Sinju (1867.), Imotskom (1868.), Makarskoj (1868.) čije se svečanost otvaranje moralo dogoditi zbog osnivanja narodnih čitaonica u Dalmaciji dolazi nakon slamanja apsolutizma, kada je ratni poraz u Italiji kod Solferina 24. lipnja 1859. g., gdje je poginulo 28.000 ljudi, ucvrćio cara Franju Josipa, da se krunit apsolutizam ne može više vladati. Zato je proglasom od 15. srpnja 1859. g. javio da želi promijeniti upravno zakonodavstvo. Habsburška monarhija je od 14. travnja 1851. g. imala umjesto parlamenta tzv. Carevinsko vijeće, koje je bilo sastavljeno od carskih odabranika, a 5. ožujka 1860. g. car je imenovao 38 novih članova. Jedan od novoimenovanih članova Carevinskoga vijeća Ambroz vitez Vranjani je na sjednici 25. rujna 1860. g. ukazao na potrebu da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj prema kraljevom otpisu od 7. travnja 1850. g. Tome se je suprotstavio zastupnik iz Dalmacije Franjo Borelli, autonomna. Listopadskom diplomom od 20. listopada 1860. g. vratio je car Franjo Josip narodima Habsburške Monarhije ustav, a 26. studenoga 1860. g. hrvatski ban Josip Sokčević održao je u Zagrebu banko konferenciju, koja je zaključila da se u Beču odmah pošalje deputacija caru podastrijeti predstavku, koju je sastavio Ivan Mažuranić,

Nakon osnutka čitaonice u Splitu osnovane su čitaonice u Dobroti i Budvi (1862. g.), Zadru, Dubrovniku (1863. g.), Šibeniku (1866.), Obrovu (1866.), Trogiru (1867.), Jelsi (1868.), Kninu, Sinju (1867.), Imotskom (1868.), Makarskoj (1868.) čije se svečanost otvaranje moralo dogoditi zbog osnivanja narodnih čitaonica u Dalmaciji dolazi nakon slamanja apsolutizma, kada je ratni poraz u Italiji kod Solferina 24. lipnja 1859. g., gdje je poginulo 28.000 ljudi, ucvrćio cara Franju Josipa, da se krunit apsolutizam ne može više vladati. Zato je proglasom od 15. srpnja 1859. g. javio da želi promijeniti upravno zakonodavstvo. Habsburška monarhija je od 14. travnja 1851. g. imala umjesto parlamenta tzv. Carevinsko vijeće, koje je bilo sastavljeno od carskih odabranika, a 5. ožujka 1860. g. car je imenovao 38 novih članova. Jedan od novoimenovanih članova Carevinskoga vijeća Ambroz vitez Vranjani je na sjednici 25. rujna 1860. g. ukazao na potrebu da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj prema kraljevom otpisu od 7. travnja 1850. g. Tome se je suprotstavio zastupnik iz Dalmacije Franjo Borelli, autonomna. Listopadskom diplomom od 20. listopada 1860. g. vratio je car Franjo Josip narodima Habsburške Monarhije ustav, a 26. studenoga 1860. g. hrvatski ban Josip Sokčević održao je u Zagrebu banko konferenciju, koja je zaključila da se u Beču odmah pošalje deputacija caru podastrijeti predstavku, koju je sastavio Ivan Mažuranić,

Miho Klaić (1861. g.) – proglašen počasnim članom Imotske čitaonice na njezinom otvaranju, a od 1879. g. zastupnikom je Imotske krajine u Carevinskom vijeću u Beču, kada mu je Pavlinović ustupio mandat.

Krivošijjskog ustanka u Boki kotorskoj, kada je vlada dijelom i zbog autonomnaške propagande u svakoj narodnjačkoj aktivnosti vidjela političku zavjeru koja narušava sigurnost države.

Talijanski su činovnici i odredni autonomnaši 1853. g. u Imotskom

osnovali Casino. Oni se u njemu okupljaju, čitaju, raspravljaju i talijanski razgovaraju. Casino je u Imotskom imao malu kulturno prosvjetnu ulogu, a više političku protunarodnu ulogu prema naknana otuđenih službenika i talijanaša, gdje u narodu nitko ni riječi nije znao talijanski, a ni predstavnici scoških vlasti. Poznato je više slučajeva vraćanja službenih spisa od scoških glavara uz napomenu kao ova: "Potpisani glavar povraća nekakve karte Tomu slavnomu c. k. poreznom uredu Imotskom, jer ja nerazumim talijanskog jezika, niti ću iste više primati, dokle mi u momu jeziku ne pišeće. Ako Vi hrvatski ne razumite ja kriv nisam, čiji se krug jide onoga se barem jezik govori i piše..."

Narodna čitaonica u Imotskom osnovana je kada su iz Casina, koji je bio zajedničko sastajalište narodnjaka i autonomnaša, izuzeli primanje "Narodnog lista" u kojem se je nakon sukoba između Natka Nodila i Nikole Tomaseca branila narodnjačka misao Natka Nodila. Narodnjaci istupaju iz Casina, svjesni da moraju voditi ogorčenu borbu protiv bahatih talijanaša i otuđenih službenika, koji su ovom etnički čistom hrvatskom kraju uzalud nametali neprirodnu i stranu političku ideologiju. U potpunosti znajući s kolikim poteškoćama će se susresti na osvješćivanju zavedenog naroda narodnjaci Imotskog su poradili na tome da u svom mjestu osnuju čitaonicu. Već 15. studenoga 1867. upućena je molba Namjesništvu u Zadru za osnivanje narodne čitaonice u Imotskom, a Namjesništvo je odobrilo njezino osnivanje i prihvatilo pravila odlukom br. al.N.11709 od 2. rujna 1868. g. Čitaonica je od samog osnutka preuzela na sebe zadaću političkog usmjerenjavanja u Imotskom. Aktivnost iz nekih njezinih smetala, kao Perkovića i Mazzija, smatrala autonomnašima, koji su ih predstavljali kao "potencijalne uzročnike sadašnje nesloge u mjestu..." i zato traže da se u interesu slege i mira Perković proterja iz Imotskog.

U prigodi osnivanja čitaonice tiskan je 1868. g. u tiskari Narodnog lista u Zadru "Pravilnik društva Narodne čitaonice Imotske u Imotskomu". Pravilnik ima 16 stranica, a pravila su čitaonice razdijeljena u 8 poglavlja: **Ustrojenje društva, Svrha društva i način za dostignuti ju, Razlika pravih članova, O upravljaljstvu, O skupštinam, O knjižnici, O razmetnuću društva, Različite odredbe.**

Prema Pravilniku narodna čitaonica u Imotskom imala je tri vrste članova: **ustanovitelje, uživatelje i začastne.** Svrha joj je bila "gojenje materinskog jezika, razvijanje znanstva i uljudnosti, ter razpuzjanje domorodnog uzgojenja među svim stališima gradskim". Uprava je čitaonice bila sastavljena od pet osoba: predsjednik, predsjednik, perovodja, knjižničar i blagajnik, a bira ih skupština s punom većinom glasova. Svaki dio čitaonice, morao je biti "hrvatskim jezikom sastavljen". Čitaonica je primala novine, knjige i časopise, a u njoj je bilo posebno mjesto za knjižnicu. Za knjižnicu su se nabavljale razne hrvatske knjige, a "Nec se odbignuti ni od djela napisanih u tudinskom jeziku, kao na primjer talijanskom i t.d. samo da se budu vidila važna za postojbinu i narodnost. Knjige su se držale pod ključem, u prikladnim policama. Dnevnici, novine i ča-

sopisi su se morali čuvati i na kraju godine uvezati u sveske. U VIII. poglavlju (**Različite odredbe**) piše: **"Može se dvaniti u svim sobam, a razmetnuti bez da na to privole tri pune trećine članova ustanoviteljah"**. U tom slučaju "ustanoviteljah" bi odlučivalo što će s imovinom, a knjige se nisu mogle prodati već su se morale sačuvati za utemeljenje javne knjižnice u mjestu.

Usprkos stalnom auto-

Naslovna stranica Pavlinovića govora biračima Imotske krajine 1870. g.

maškom pritisku čitaonica u Imotskom stalno je napredovala. Iako je radila skoro dvije godine, svečano je otvorena tek 8. veljače 1870. zbog sponumutih političkih okolnosti u svrzi sa Krivošijjskim ustankom i zaključenja mira s ustanicima 15. siječnja 1870. u Knežlacu, te smjenjivanja nesposobnog i pristranog namjesnika Ivana Wagnera 10. prosinca 1869. g. U vremenu od utemeljenja do svečanog otvaranja čitaonica je uređena i nadograđena, a dogradio ju je Mate Marčić. Na svečanost otvaranja čitaonice Imoćani su pozvali Mihovila Pavlinovića, svoga budućega zastupnika u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću. On je u Imotski stigao u nedjelju 6. veljače 1870., a Imoćani su ga dočekali na Kamenu Mostu glazbom, dok mu je svečani doček priređen u novosagrađenom Narodnom domu, gdje je bila smještena i čitaonica. "Narodni list" o tome izvještava: "U susret iziđoše njemu do Podbašlja", daleko od varoši dvi milje puta, najodličniji varošani sa zastupnikom sinjske čitaonice. Divno je bilo ugledati izmičšanu prostu kapu s uglađenim klobukom; kočiju napravljenju s konjim urećenim po hrvatsku; austrijski barjak sa milom trobojnicom razvijeni. Razigraše se srca na bratinskom susretu. Ruke se šire, lica se ljube, kulture pukaju, polje od veselja odliga. Gospoda i gospode pa prolazku s prozora mašući s bielim mahrnama, a prosti seljak bacajući u nebom crjenu kapu, pokazivahu da svi radostno vrloga gosta prate i dočekuju". Glavni dio svečanosti je bio 8. veljače. Dan je osvanuo snježan, a raspoloženje je bilo svečano. U Imotski je pristiglo mnoštvo svijeta. Pavlinović je u franjevačkoj crkvi služio Sv. misvu na staroslavenskom jeziku, a nakon služenja Sv. mise bio je svečano ispraćen do čitaonice. Na okupu su bili vijećnici, glavari, seljaci, građanstvo svečanstvo.

Izvjestitelj "Narodnog lista" o tome piše: "...suzi me se niz oči oborise; - izmičšani prsluk i jačer-

ma, suknja i svilena brnjica, prosti seljak i učeni muž, natprani jedni uz druge na nogami stajaše da čuju besjedu: kad pomislih da ovi narod osicća svoju budućnost, da ovi narod ima svoju sviesti, ovi narod reko, propasti necć..."

Svečanost je otvorio i goste pozdravio općinski načelnik vatreni narodnjak **Ivan Kolombani**, a nakon toga je dao riječ Mihovilu Pavlinoviću, koji je tom prilikom održao snažan politički govor prošet nacionalnim duhom.

Ovaj govor "Besjeda na slavi Imotske čitaonice" te "Besjeda svojim biračim" oba izrečena u Imotskom 1870. g. kao i "Besjeda na postanku Ješke čitaonice" u Jelsi čine cjelinu i programatski su govori Mihovila Pavlinovića, a u njima je izražen njegov novi politički program. Oni su bili namjereni javnosti, a u njima se govori o odbacivanju slavenskih usmjerenosti i narodnjačkog imena i prihvaćanju hrvatske usmjerenosti i hrvatskog imena. Afirmira nacionalno hrvatstvo, i dijeli Hrvate i Srbe kao dva različita naroda, jer je već tada shvatio da jugoslavinstvo može Srbima poslužiti samo kao krinka za hegemoniju u kojoj bi Hrvati nestali. Ovaj je govor tiskan u posebnoj brošuri od 28 stranica, a posvetio ga je jednom od utemeljitelja čitaonice: **"Utemeljitelju Hrvatske Imotske čitaonice Otcu Ivanu Gliboti"**.

Fra Ivan Glibota (1831. – 1901.) iz Slivna bio je gvardijan makarskog i imotskog samostana te kustod i defintor Provincije Prcsv. Otkupitelja i župnik Slivna i Runovića. Uz svoje dužnosti zanimao se je i pomagao plemenite pothvate za svoj narod.

Iz govora Mihovila Pavlinovića prenosimo manji izvadak: "Nek se bani po Zagrebu koga volja; al nek zna da, ko se tu preko hrvatskog prava zabani, da se zamalo i razbani."

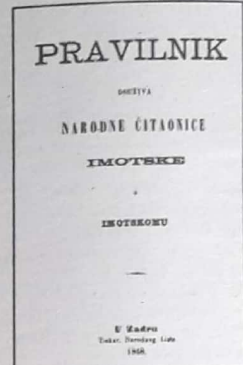
Naslovna stranica brošure u kojoj je tiskan Pavlinovićevo govore "Besjeda na slavi Imotske čitaonice".

Imoćani braćo krajišnici, nije li to krasna zastava hrvatskog prava? Vi ste pod ovom zastavom odavna. Vaše junačko srce, i sviesti hrvatska na vrijeme vam je oči otvorila. Vi ste u kratko razabrali što je pušljiva autonomija, što je ta silijasa Dalmacija osamljena, što je ta talijanska, koja necć da nam bude karjunina cviet za kapom, onomu koji može da ga kupi, nego hoće da nam bude ozložju u zgradri narodnoj, hoće da se priljepi kao guba na zdravo narodno ticlo. Vi ste se domislili što je prosvjeta iz tude kuće; što li to narceno plašilo batina i Ličana; koji su to Rusi, hriščani, crećici i t.d.

Jezik kojim vi govorite to je dika

hrvatskomu jeziku, odiclo kojim se odievate, to je ured hrvatskom nosivju. Junačkim vašim ponašnjem, skladom imotskim i izborih, pravo ponosi se hrvatski narod.

Kad spomenem da ima dvadeset godina kad sam momec zašao kroz ovu krajinu, da se učim hrvatskom jeziku, kojega sam jadan bio gotovo zaboravio u tuđoj učioni, ja vas Imoćani grlim kao rođenu braću, kano da sam se s vami u hrvatskom duhu preporodio. Najmilije rječ i izreke što su mi srću prisrcele kad mi se stanu vrzati po pameti, prebircm svih naših redom

Naslovna stranica "Pravilnika društva Narodne čitaonice Imotske".

dvadeset i četiri sela; prolazim od Markovih skalaka, od Sablića kose, od čudne vode Paripovca, od Lovreća, Studenaca, Ričica, Runovića, Zagvozda, Župe; gledam vode i glavice, sjedim na starovim stećkim: pozdravljam prijatelje, koji su me goštili ni čuvena ni poznana. Nadvirivam se ovde na Crljeno jezero, nad Gavanove dvorce, gledam pod gradinom Kumbatovom, Vrluku vodu plodonosnu, koja vijuga uz polje niz polje; gledam, i srec mi se odmaru pri zapleću dvadeset i četiri tisuće ovakvog Hrvata: vjera u Boga otaca naših, uzdanje u budućnost hrvatskog naroda, uz vas sve to življe duši mi progovara..."

Mihovil se Pavlinović u Imotskom zadržao tri dana. U okviru svečanosti za počasne članove čitaonice izabrani su Pavlinović, Klaić i Sundečić. U njivju su se učlanili svi čestitiji građani, činovnici, trgovci, ugledniji seljaci i svi scoški glavari.

Pišući o otvaranju čitaonice u Imotskom, dopisnik autonomnaškoga lista "Il Dalmata" nije mogao ne iskaltiti očaj i bijes na ovaj okeći novi dokaz jačanja narodnog pokreta u Imotskom, pa se u nedostatku stvarnih činjenica nabacuje objeddom kako se iz tobož pouzdanog izvora saznanje da se svečanost otvaranja čitaonice u Imotskom iskorrstila za antidržavne demonstracije, a onda rezignirano zaključuje kako je imotska čitaonica svrščen čin, pa zabrinut razvojem realne političke situacije, koja ne sluti na dobro apsurdnim odnosima i preživljenim institucijama, na kraju kaže: "evo dake izrastao je novi krak ovom polipu, koji će pokušati ali uzalud, uvući sve u svoje lji-galve vijuge..."

Ovi izljevi autonomnaškog anti-hrvatskog nemoćnog bijesa protiv nacionalnog pokreta, a posebno protiv čitaonica kao rasadila nacionalne misli, nisu bili u stanju ni skrenuti ni zaustaviti budjenje nacionalne svijesti u Imotskoj krajini.